

О. О. Бровко
Київ
brovko0202@ukr.net

RHIZOME VERSUS TREES: ЕСТЕТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ КОЛАЖНОЇ ПОЕТИКИ

Творчість багатьох сучасних митців розвивається шляхом поєднання можливостей модерністської поетики та постмодерністського досвіду опису текстової реальності. Явище це в сучасному письменстві доволі розповсюджене, поетика постмодернізму ґрунтується зокрема й на принципі колажу, тобто “поєднання в межах одного цілого різних жанрів, мов, текстів, стилів” [8, 276]. За естетичною практикою літератури сьогодення стоїть світобачення, що принципово не претендує на винайдення істини та пропозицію вичерпного знання про світ, тому колаж сприймається не тільки як формальний прийом, а й вияв зближення зі знаковою системою масової культури. Багаторівнева організація художнього матеріалу, розрахована на елітарного та масового читача, поєднання розважального начала з інтелектуальними пошуками, принцип ризоми як особливості постмодерністської парадигми зумовлює фрагментарність, колаж, монтаж, використання готового тексту, послаблення, а подекуди й відсутність центрального вузлового зв’язку. Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі вирізняють два типи культур – “деревинну”, що спирається на засади міметичної естетики, та “кореневу” (культуру кореневища – ризоми або грибниці). Нагадаємо, що в філософсько-естетичній системі постмодернізму класична міфологема Світового Дерева як вияв структурованості (впорядкування світу), втрачає актуальність порівняно з поняттям ризоми й декларується як гасло “Rhizome Versus Trees” (“Ризома проти Дерева”) [6]. У потрактуванні Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, ризоматика і графічність постають найсуттєвішими принципами постмодерної естетики, які знайшли практичне втілення в художній творчості кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Метою пропонованої студії є висвітлення художніх можливостей колажної поетики в романах Б. Бойчука “Над сакральним озером” та М. Гримич “Фріда”. У цих творах наявні всі чотири літературні прийоми, окреслені Борхесом: текст у тексті, змішування реальності та сновидінь, подорож у часі та двійники. В обох текстах розгортаються мотиви лабіринту, двійництва, актуалізовано міфопоетичний текстовий масив через уведення картин снів героїв, міфологеми сакралізованого озера в Б. Бойчука та Світового дерева в М. Гримич. Професійна зацікавленість письменниці питаннями етнопсихології та міфології сприяє посиленню в її художньому світі міфопоетичної тенденції в її постмодерній проекції. Мистецький зв’язок художнього світу роману М. Гримич з живописом Фріди Калло націлює на подальше вивчення творчості письменниці в аспекті інтермедіальності, адже, приміром, художній перегук роману з картинами Піросмані, колажами С. Параджанова – теж цікавий аспект вивчення поетики. Творчий діалог витворів різних видів мистецтв поглиблює усталене філософсько-естетичне наповнення міфологеми Світового Дерева, що постає утіленням жіночого начала. Окрім того, єдність із деревом на картині художниці та рецепція цього образу героїнею роману Іриною-Фрідою увиразнює ідеї єдності світу, вічності життя та циклічності буттєвих ситуацій. Центральний сюжетний мотив Світового Дерева синтезує психоаналітичний юнгіанський текст роману (мотив снів, архетипів, зокрема, аніми / анімуса), зовнішній сюжетний хід (Ірина займається видавничим бізнесом, папір – безпосередній предмет її фахових зацікавлень) та інтермедіальний шар роману. У будинку-лабіринті, домі-хімері поєднано мови, абетки та життя, різні культури, різні звичаї, різні долі, а кореневище сягає у вічність. Ця думка увиразнена через уведення в композицію роману фрагментів знайдених Іриною-Фрідою старих паперів – бухгалтерських книг, листів, щоденників; колаж із цих поживклих паперів постає матеріальним слідом майже ілюзорного будинку-дерева. Коріння та крона мають безліч гілок і гілочок, цим пояснюється неоднорідна природа підземного й небесного світів, їх багатоплановість і багатомірність, які, проте, цілком вписуються в тривимірність первісного поділу. Ця думка пов’язується міфологами ще з однією досить стійкою та поширеною міфологемою – з лабіринтом.

Водночас роман містить вузловий топос – будинок-дерево, а типовий постмодерний мотиви лабіринту з'являються як реалістична деталь, фрагмент життєвої картини. Таким чином, міфологічна символіка визначає особливості створення поетики роману М. Гримич “Фріда”, що перебуває, за термінологією Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, на помежів’ї силових полів “деревинної” та “кореневої” культурних парадигм.

У лабіринтах будинку свого дитинства опиняється і герой роману У. Еко “Загадкове полум’я королеви Лоани”. Антиквар Ямбо, переживши автокатастрофу, втратив пам’ять і шукає розради серед паперових свідків його життя – старих газетних статей, афіш, рекламних проспектів, коміксів.

Віднайти свою справжню сутність прагне героїня роману Б. Бойчука “Над сакральним озером”. У вступній анотатці письменник зауважує, що завжди захоплювався так званим “тоталітарним театром”, “у якому режисер використовує всі мистецькі засоби: текст п’єси, візуальні електронні ефекти, музику, балет, художні картини та поезію” [4, 3]. Роман митця Нью-Йоркської групи – досить промовистий вияв боротьби та взаємного накладання культур, територіального та імперського начала, адже культурою кореневища є не тільки мистецтво андеграунду, а й автентичний культурний шар, наприклад мистецтво індіанців для США [5, 113]. Н. Арлаускайте зауважує, що розуміння та трактування тексту за допомогою метафор карти, лабіринту або дельозівської ризоми (грибниці) – прикмета постмодернізму, адже “у цьому випадку простір тексту дорівнює стратегії, траєкторії його прочитання” [1].

Таким чином, М. Гримич інкорпорує в текст фрагменти бухгалтерських книг, листів, щоденників, міфологічний матеріал, апелює до живопису. Герой роману У. Еко шукає розради серед паперових свідків його життя – пожовклих газетних статей, афіш, рекламних проспектів, коміксів. Давня історія часів майя та ацтеків, щедро оздоблена топографічними відомостями, фотографіями пам’яток архітектури й портретами легендарних особистостей, складає основний зміст обрамленої частини роману Б. Бойчука. У справжньому колажі, за твердженням мистецтвознавців, можуть поруч перебувати різноманітні елементи, до яких категорії “високе – низьке” недоречні, адже як тільки вони сполучаються одне з одним, то створюють іншу якість, нову цінність [2]. Зв’язки цих фрагментів свідчать про взаємопроникнення основного й елективного текстів, текстової й позатекстової реальності, є варіацією накладання “деревинної” та “кореневої” культурних парадигм. Художнє втілення версій універсальної філософсько-культурологічної метафори постмодернізму “світ – текст – книга – словник – енциклопедія – бібліотека – лабіринт” відкриває простір для подальших пошуків і літературознавчих узагальнень.

Література

1. Арлаускайте Н. Возможности пространственного моделирования смысла текстов: Велимир Хлебников / Наталия Арлаускайте – Вильнюс, 2005. – 163 с.
2. Бобринская Е. Коллаж в XX веке / Е. Бобринская // Коллаж в России. XX век. СПб: Palace Editions, 2005. – С. 7–13.
3. Бойчук Б. Над сакральним озером : Роман / Бойчук Богдан. – К. : Факт, 2006. – 232 с. – (Сер. “Ехсертіс ехсіп’єндіс”).
4. Гримич М. Фріда: Роман / Марина Гримич. – К.: ПП Дуліби, 2006. – 192 с.
5. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. – СПб : Алетейя, 2002. – 347 с. – (“Gallicinium”).
6. Постмодернизм: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, М. А. Можейко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.infoliolib.info/philos/postmod/risoma2.html>
7. Пьер-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности: пер. с фр., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 240 с.
8. Тарасова Е. Мещанин во дворянстве / Екатерина Тарасова // Иностранная литература. – 2002. – № 4. – С. 276–280.